

EUROPE'S ONLINE ENCYCLOPAEDIAS

Naja Bentzen, Istraživački servis Europskoga parlamenta, siječanj 2018., 35 str.

Rijetko se kada ustanova poput Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža nađe u situaciji da njezina djelatnost bude javno podržana, pa čak i proglašena iznimno važnom, bez da iza toga stoji višegodišnji predani rad. O enciklopedijama i sličnim izdanjima obično se govori nakon što neko takvo izdanje bude javno predstavljeno, čemu prethodi višegodišnji rad mnogobrojnih suradnika i zavodskih urednika. Izdavač takva izdanja, a u Hrvatskoj je to najčešće Leksikografski zavod, tom prigodom dobije priznanje za uloženi rad, a samim time i potvrdu opravdanosti svoje društvene misije. Početkom 2018. godine jedan od glavnih proizvoda Leksikografskoga zavoda, o općoj je enciklopediji riječ, dobio je priznanje svoje povijesne i suvremene važnosti. Naime, stožerna ustanova ujedinjene Europe – Europski parlament sa sjedištem u Bruxellesu – potpisala je i u javnost pustila studiju, u cijelosti posvećenu općim enciklopedijama, *Europske mrežne enciklopedije (Europe's online encyclopaedias)*. S podnaslovom *Jednak pristup znanju općega interesa? (Equal access to knowledge of general interest?)*, studija obseže 35 stranica gusto pisanoga teksta i dostupna je na mrežnoj adresi: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/614657/EPRS_IDA\(2018\)614657_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2018/614657/EPRS_IDA(2018)614657_EN.pdf). Svi zainteresirani mogu ju pročitati u cijelosti ili barem pregledati pojedine njezine dijelove, što potpisani prikazivač i preporučuje. Tko god se zanima za enciklopedije, a napose oni kojima su enciklopedije i slična izdanja svakodnevni posao, naći će u toj studiji zanimljivih podataka.

Studija, izvorno *in-depth analysis*, napisana je na engleskom jeziku, a potpisuje ju Istraživački servis Europskoga parlamenta. Objavljena je u siječnju 2018. Glavna autorica studije je Naja Bentzen, zaposlenica Istraživačkoga servisa, a u impresumu su poimence navedeni i njezini suradnici, dvadesetak osoba koje su, očigledno, bile izvor informacija o situaciji u pojedinim državama, iako uz njihova imena nije naznačeno za koju su zemlju pribavljali podatke niti čime se inače bave, stoga ne možemo točno znati koji je suradnik bio izvor podataka za našu ili bilo koju drugu zemlju.

Iako su sažetci obično smješteni na kraj radova, ova studija ima sažetak (*executive summary*) za uvodni tekst, što se pokazalo dobrim izborom jer su u tom tekstu navedeni razlozi njezina nastanka te njezina polazišta. Odmah na početku doznaje se

da stalno rastuća količina informacija u zemljama članicama EU-a i u drugim europskim zemljama nije popraćena i adekvatnom razinom pouzdanosti, iz čega proizlazi zabrinutost zbog mogućega štetnog utjecaja u postdogađajnom razdoblju (*'post fact' era*) kada objektivne činjenice mogu biti zasjenjene emocijama, što dovodi do širenja dezinformacija i propagande koje ugrožavaju demokratske sustave i vrijednosti EU-a. Zbog toga je narušeno povjerenje javnosti u srednjostrujaške medije, vladine institucije i stručnjake. Te su se neželjene tendencije posebno raširile u razdoblju nakon predsjedničkih izbora u SAD-u održanih u studenome 2016.

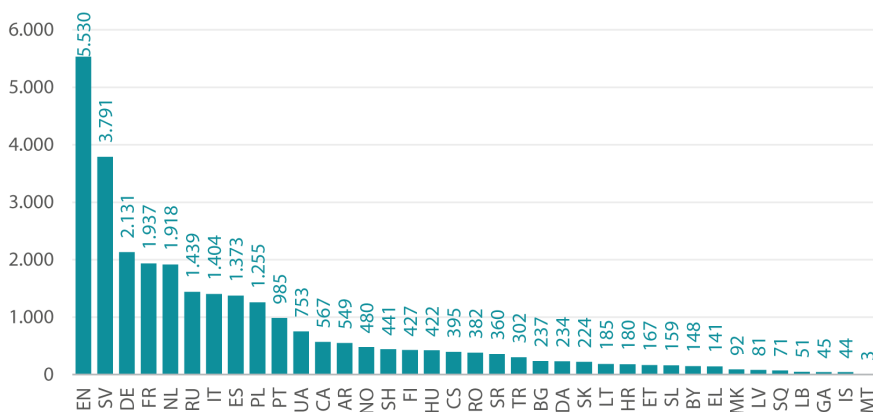
Dalje se navodi da je pristup javnosti temeljnim, pouzdanim informacijama o povijesti, kulturi, društvu i politici bitan dio sustava znanja u »našim«, misli se europskim, društvima. Provjereno opće znanje važan je alat svakome u potrazi za činjenicama i brojkama, a da bi se takvim informacijama moglo pristupiti, one trebaju biti dostupne na materinskom jeziku. Ta nas konstatacija dovodi do elektroničkih enciklopedija, kojima je zadaća takve informacije i takvu vrstu znanja omogućiti. Naime, iako se znanje u Europi ne samo proizvodi nego i izvozi već tisućljećima, ponuda europskih elektroničkih enciklopedija nije ujednačena, što je rezultiralo činjenicom da, prema postojećem stanju, nemaju svi Europljani pristup pouzdanim enciklopedijskim informacijama na svom materinskom jeziku. Ta konstatacija ujedno je i polazna teza cijele studije i glavni razlog njezina nastanka, stoga ju je dobro i ponoviti: da bi informacija bila istinski dostupna svakome, ista treba biti dostupna na materinskom jeziku, odnosno putem općih enciklopedija napisanih na jezicima svih europskih zemalja i korisnicima dostupnih elektroničkim putem. Navode se i primjeri za ilustraciju te neujednačenosti: govornici engleskoga jezika ne osjećaju nedostatak informacija, Latvija je navedena kao zemlja u kojoj je uočen nedostatak enciklopedijskih informacija pa su poduzeti i koraci da se to ispravi, Danska je primjer zemlje suočene s trenutačnim diskontinuitetom enciklopedijskih informacija, Turska je apostrofirana kao zemlja u kojoj je u vrijeme nastanka studije pristup enciklopedijskim informacijama bio onemogućen, a Rusija kao zemlja u kojoj se prepravljena opća enciklopedija doživljava kao »novi prostor istine«.

U posebnom uvodnom odjeljku jasno je prikazan i prostorni opseg odnosno domašaj studije: obuhvaćene su ne samo zemlje članice EU-a nego i cijela Europa, dakle i nečlanice u jugoistočnoj i istočnoj Europi, uključujući Tursku i Rusiju. Nadalje, u studiji su zabilježene postojeće elektroničke enciklopedije, bez ulaženja u njihovu kakvoću, a ostavljena je i mogućnost da ih ima i nespomenutih. Tradicionalna opća enciklopedija smatra se akademskim (*scholarly*) izvorom, referentnim izdanjem koje su napisali stručnjaci. Osim općih enciklopedija, studija je obuhvatila i *Wikipediju*, odnosno njezine jezične inačice, kao nov i po načinu nastanka bitno različit izvor od opće enciklopedije jer ga stvaraju sami korisnici, koji na taj način od konzumenata (*consumers*) postaju proizvođači sadržaja (*prosumers* odnosno *producers of content*).

Glavni tekst studije podijeljen je osam poglavlja odnosno u dva osnovna dijela. Prvi dio obuhvaća osam poglavlja i donosi općenita razmatranja o enciklopedijskom znanju kao »kamenu temeljcu demokracije«, o povijesti enciklopedija, pojavi *Wikipedije* kao izazovu enciklopedijskoj »ekspertnoj paradigmi«, prelasku tiskanih općih enciklopedija na elektronička izdanja, što je bio svojevrsan odgovor tradicionalnih izdavača na *Wikipediju*, te naposljetku o desničarskim enciklopedijama. Drugi dio, u preostalim dvama poglavljima, donosi pregled enciklopedija po državama i informacijski je najvrjedniji dio studije.

U prvom poglavlju detaljnije su elaborirana teorijska i idejna polazišta studije. Obrazlaže se rastuća važnost tzv. spoznajne elastičnosti (*cognitive resilience*), izložene prljavim vijestima (*junk news*). Spoznajnom elastičnošću naziva se sposobnost društva da štiti kritički pristup prema različitim pojavama. Povećana uporaba interneta sa sobom nosi i rizik plasmana dezinformacija u javni prostor, a kao primjer ponovno se navodi miješanje Rusije u predsjedničku kampanju u SAD-u putem dirigriranih dezinformacija, o čemu se u medijima širom svijeta naširoko pisalo. Iz istih, ruskih izvora, navodi se također kao primjer, potječu i teze odnosno dezinformacije o mogućem raspadu Europske unije. Kao jedno od učinkovitih sredstava kojima bi se stanovnici zemalja članica EU-a štitili od takvih zloporaba, studija preporučuje jednostavan pristup pouzdanim i provjerenim podacima na materinskim jezicima, a to su opće enciklopedije. Upućuje se i na važnost tražilica (*search engine*), među kojima je najkorišteniji Google, od kojih se očekuje da već pri selektiranju ponuđenih izvora povedu računa o njihovoj pouzdanosti odnosno kredibilitetu. Drugo poglavlje donosi sažet osvrt na povijest europskih enciklopedija. Istaknuta su pionirska izdanja iz XVIII. st., enciklopedija francuskih prosvjetitelja koju su između 1751. i 1772. uredili Denis Diderot i Jean D'Alembert, Hübnerov i Brockhausov *Konversationslexicon* na njemačkom jeziku te prvo izdanje *Encyclopaedie Britannice*. Ta su izdanja potaknula nove naslove u XIX. stoljeću, kada su se pojavili znameniti izdavači enciklopedija Pierre Larousse u Francuskoj, Noah Webster u SAD i Joseph Meyer u Njemačkoj, a uz njih je spomenuta i pojava prvih enciklopedija u Poljskoj, Mađarskoj i Rusiji.

Sljedeće je poglavlje posvećeno *Wikipediji*, koju su 2001. pokrenuli Jimmy Wales i Larry Sanger, zamislivši ju kao mrežnu enciklopediju koja nastaje prinosima korisnika bez uredničkoga nadzora. *Wikipedija* je zasnovana na načelima koja se znatno razlikuju od uobičajenoga načina sastavljanja tradicionalnih enciklopedija. U rujnu 2017. *Wikipedija* je imala 288 aktivnih jezičnih inačica i bila je peta najpopularnija mrežna adresa na svijetu. Prvotno je pristup bio posve slobodan, bez ikakvih uredničkih ograničenja, pa je sadržaj pojedinih članaka ovisio isključivo o savjesnosti suradnika. S vremenom je i *Wikipedija* uvela stanovita ograničenja tako da danas članke mogu postavljati jedino registrirani korisnici, a pojedini problematični sadržaji stavljeni su pod nadzor. Navedeno je i pet temeljnih *Wikipedijinih* načela. Poglavlje o *Wikipediji*, među ostalim, donosi i vrlo zanimljive statističke podatke.

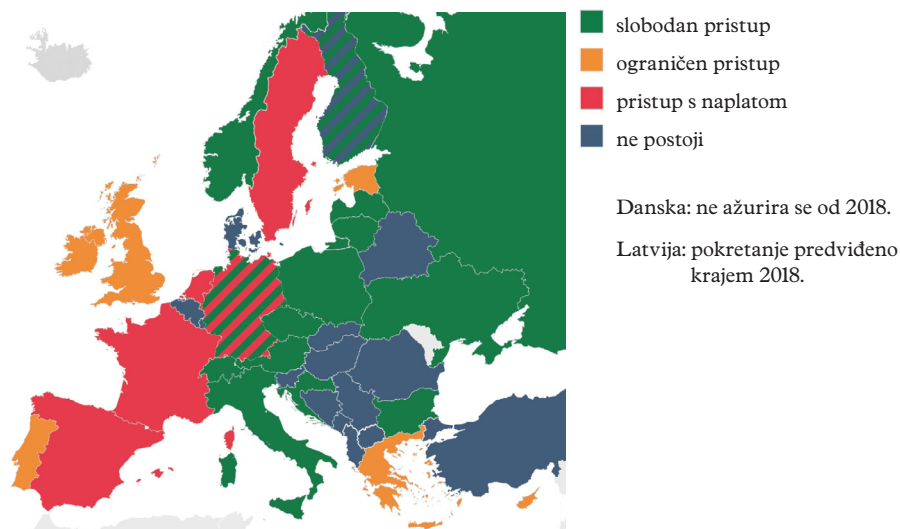
Slika 4. Broj članaka iz *Wikipedije*, s obzirom na jezike koji se govore u zemljama EU-a (prosinac 2017; u tisućama)

Izvor: *Wikipedia*, pristupljeno 13. prosinca 2017.

Kratice: EN–engleski, SV–švedski, DE–njemački, NL–nizozemski, FR–francuski, RU–ruski, IT–talijanski, ES–španjolski, PL–poljski, PT–portugalski, UA–ukrajinski, CA–katalonski, AR–arapski, NO–norveški, SH–srpsko-hrvatski (misli se na govorne jezike u BiH, op. ur.), FI–finski, HU–mađarski, CS–češki, RO–rumunjski, SR–srpski, TR–turski, BG–bugarski, DA–danski, SK–slovački, LT–litavski, HR–hrvatski, ET–estonski, SL–slovenski, BY–bjeloruski, EL–grčki, MK–makedonski, LV–latvijski, SQ–albanski, LB–luksemburški, GA–galski, IS–islandski, MT–malteški.

Priloženi grafikon prikazuje broj članaka po pojedinim jezičnim inačicama, a u obzir su uzeti jezici koji se govore u europskim zemljama. Prema stanju u prosincu 2017., prednjači engleska inačica s 5 530 000 članaka. Da engleska inačica ima najveći broj članaka, nije nikakvo iznenađenje, međutim svakako je zanimljiv podatak da je druga po redu švedska inačica s 3 791 000 članaka. Više od milijun članaka imaju i njemačka, francuska, nizozemska, ruska, talijanska, španjolska i poljska inačica, a u prvih deset po broju članaka ide još i portugalska inačica. Sa 180 000 članaka hrvatska inačica *Wikipedije* nalazi se na 26. mjestu, između litavske i estonske inačice. Imajuću u vidu broj govornika pojedinih jezika, očigledno je da hrvatska inačica *Wikipedije* na ljestvici ne stoji osobito dobro. Brojem članaka izjednačena je s inačicama koje imaju znatno manje govornika i samim time potencijalnih korisnika, a ostaje za jezičnim inačicama s približno jednakim brojem govornika, kao što su slovačka (224 000 članaka) ili danska (234 000 članaka). Kada je riječ o posjećenosti pojedinih jezičnih inačica *Wikipedije*, primat engleske inačice još je izrazitiji. U 2016. godini, engleska je inačica imala 93,3 milijardi posjeta, što je čak šest puta više nego što su ih imale japanska i španjolska inačica, koje su druga i treća po broju posjeta.

U poglavlju o *Wikipediji* donose se i zanimljivi primjeri njezina korištenja, kao što su zabrana pristupa koju je provela turska vlada u travnju 2017., nakon što je uredništvo *Wikipedije* odbilo ukloniti pojedine sadržaje ili pak pokretanje alternativne enciklopedije u Kini iste godine koja bi trebala biti konkurencija ne samo kineskoj inačici

Slika 6. Europske online enciklopedije
Izvor: EPRS (European Parliamentary Research Service)

Wikipedije nego i drugim postojećim kineskim elektroničkim enciklopedijama. Sličan pokušaj uspostave alternativne mrežne enciklopedije najavljen je 2014. i u Rusiji.

U posebnom poglavlju obrađene su i alternativne desničarske enciklopedije, odnosno navlastito *Metapedia*, pokrenuta 2006. u Švedskoj. Sadržaj *Metapedije* okarakteriziran je »otvoreno rasističkim« te otvorenim za promicanje »teorije zavjere« i za tvrdnje koje »negiraju Holokaust«. Poput *Wikipedije*, i *Metapedia* ima različite jezične inačice: osim švedske, navedene su i danska, češka, engleska, francuska, njemačka, mađarska, portugalska, ruska, slovačka, španjolska, rumunjska, estonska, norveška i nizozemska. U studenom 2017. po broju članaka prva je bila mađarska, a najposjećenije inačice bile su njemačka, španjolska i engleska.

Sljedeća dva poglavlja priprema su za pregled stanja po državama. S obzirom na (ne)postojanje nacionalne elektroničke enciklopedije te pristup koji se naplaćuje ili je slobodan, europske su države podijeljene u četiri kategorije, što je prikazano i na karti.

Države u kojima postoji mrežno izdanje enciklopedije podijeljene su u tri kategorije: sa slobodnim pristupom, ograničeno slobodnim pristupom te s naplatom. Četvrta su kategorija države koje nemaju vlastitu mrežnu enciklopediju. Karta koja prikazuje navedenu podjelu jedna je od ključnih grafičkih priloga. Na njoj je Hrvatska prikazana u skupini zemalja koje imaju slobodan pristup nacionalnoj mrežnoj enciklopediji, a uz nju u istoj su kategoriji još i Austrija, Bugarska, Češka, Italija, Latvija (uvjetno, budući da se navodi da je takvo izdanje predviđeno za kraj 2018), Litva, Rusija i Ukrajina. Dobivena karta europskih zemalja, razvrstanih prema po-

stojanju i dostupnosti mrežnim enciklopedijama, ocijenjena je raznolikom (*diverse*), a ponovno je i naglašena društvena uloga takve vrste izdanja. Europske mrežne enciklopedije imaju velik potencijal da omoguće ljudima da sudjeluju u nastajanju i pridonose širenju kolektivnoga znanja. Također, s obzirom na velik broj jezika koji se govore u zemljama EU-a, mrežne enciklopedije mogu poslužiti i »izvozu« toga znanja u druge zemlje, promičući na taj način pouzdano činjenično znanje te demokraciju i temeljne vrijednosti.

Naposlijetku dolazimo i do činjenično najdetaljnijeg dijela studije – pregleda po državama. Podijeljen je u dva dijela: u prvome su obrađene zemlje članice EU-a, a u drugome ostale europske zemlje obuhvaćene studijom (Albanija, Bjelorusija, Makedonija, Norveška, Rusija, Švicarska, Turska, Ukrajina, svaka u svom odjeljku, te pomalo začuđujuće unutar istoga odjeljka Srbija/Crna Gora/BiH). Za svaku državu donose se podatci o tome postoji li mrežno izdanje nacionalne opće enciklopedije, a u slučajevima gdje ono postoji donose se i osnovni podatci o izdanju (izdavač i godina, kratak opis izdanja, broj članaka i drugih priloga te posjećenost u nacionalnim okvirima prema podacima dobivenima od tvrtke Alexa.com). Pregled po državama uključio je i podatke o nacionalnoj *Wikipediji* (broj članaka, posjećenost te omjer posjećenosti engleske i nacionalne inačice).

Pregled po državama nedvojbeno je najzanimljiviji dio studije, s najviše konkretnih podataka. Iz njega su vidljive velike razlike između europskih zemalja. Osnovna je podjela na zemlje koje raspoložu mrežnim izdanjem i one bez ikakvoga izvora, no i među zemljama koje imaju neki enciklopedijski izvor vidljive su velike razlike po svim obrađenim kriterijima. U ovom prikazu nema smisla navoditi podatke za svaku državu pojedinačno, nego sve zainteresirane upućujemo da sami detaljno pregledaju i izvedu vlastite zaključke. Za većinu navedenih mrežnih enciklopedija donosi se i njihova mrežna adresa pa je moguće pristupiti i na same stranice pojedinih spomenutih enciklopedija.

Ako je suditi po podacima koje studija donosi, najrazvijenije i najposjećenije nacionalne enciklopedije imaju Italija, Norveška, Poljska i Švedska. Izdavači tih mrežnih enciklopedija u pravilu su specijalizirane enciklopedičke izdavačke kuće, a mrežnim izdanjima prethodila su temeljita i opsežna knjižna izdanja. Mrežne stranice nacionalnih enciklopedija tih izdavača u samom su vrhu mrežne posjećenosti u nacionalnim okvirima, u pravilu među prvih stotinu ili dvije stotine najposjećenijih adresa. Najveći uočeni propust napravljen je kod prikaza Španjolske. Naime, potpuno je izostavljen barcelonski izdavač *Gran Enciclopèdia Catalana* (GEC). Katalonska opća enciklopedija dostupna je na mreži od 1996. i bila je među prvim enciklopedijama koje su iz knjižnog krenule prema mrežnome izdanju. Danas je na stranicama GEC-a dostupno približno 320 000 članaka, čime ona obilato nadmašuje izdanje *Gran enciclopedia de España*, koja ima 135 000 članaka i jedina je navedena u odjeljku o Špa-

njolskoj. Ako je razlog izostavljanja bio katalonski jezik, valja naglasiti da i taj jezik ima status službenoga jezika u jednom dijelu Španjolske pa ga je trebalo uzeti u obzir.

Kada je riječ o Hrvatskoj, u studiji je navedeno da su dostupne dvije mrežne enciklopedije: *Hrvatska enciklopedija* i *Proleksis enciklopedija*, što odgovara stvarnome stanju. Obje su prilično dobro posjećene: *Hrvatska enciklopedija* rangirana je među prvih 500 adresa u Hrvatskoj, dok je *Proleksis enciklopedija* na oko 1500. mjestu, što je također natprosječno u usporedbi s većinom drugih država. Opisi objiju hrvatskih enciklopedija prilično su šturi i moglo bi se reći da nedovoljno prikazuju narav članaka i enciklopedija, iako navedeni broježani podatci nisu netočni. Po ocjeni prikazivača, stanje u Hrvatskoj prikazano je uglavnom vjerno, a u usporedbi sa stanjem u drugim zemljama, u Leksikografskom zavodu, nacionalnome izdavaču, možemo biti razmjerno zadovoljni. Hrvatska se nalazi među zemljama koje imaju besplatan pristup općoj enciklopediji na nacionalnome jeziku, što je po studiji najbolja moguća situacija, a k tome je i jedna od bolje rangiranih po posjećenosti takvih stranica. Ono što iz studije ne možemo doznati jest usporedba kakvoća članaka dostupnih na pojedinim stranicama. Za LZMK nedostaju i podatci o dostupnosti drugih mrežnih enciklopedija. Kada bi se uzelo u obzir sve zavodske enciklopedije dostupne na mreži, broj ponuđenih članaka bio bi znatno veći, a možemo pretpostaviti, za neke slučajeve i znamo, da drugi izdavači, osim opće enciklopedije, nemaju drugih sličnih izvora. Što se tiče moguće dopune podataka o hrvatskim općim enciklopedijama, za što ima prostora, potpisanome je autoru poznato da su primjedbe i sugestije iz Zavoda već upućene na adresu izdavača, što daje mogućnost da moguće drugo, dopunjeno izdanje studije i u tom segmentu bude poboljšano.

Izdavačkim kućama specijaliziranim za enciklopedijska i slična izdanja immanentna je zatvorenost u nacionalne okvire ili, popularnim riječima, okrenutost vlastitom dvorištu. To je i razumljivo budući da je sadržaj koji proizvode najvećim dijelom priređen na jeziku sredine odnosno društva u kojem stvaraju. Studija Europskoga parlamenta donosi cjelovit prikaz stanja u europskim zemljama, stoga je dragocjen izvor podataka ponajprije za enciklopedijske profesionalce, a potom i za sve druge, suradnike i korisnike enciklopedija, koji vjeruju u neprolaznu vrijednost takvih izdanja. Po mojem sudu, slabija strana studije su dijelovi u kojima se enciklopedije kao pouzdani izvori pokušavaju suprotstaviti zloporabama koje dolaze iz svijeta tajnih službi i politike. Pritom se kao primjer opetovano daje navodna ruska umiješanost u američku predsjedničku kampanju. Ne ulazeći u utemeljenost takvih tvrdnji, smatram da enciklopedije jednostavno nisu sredstvo borbe na tom planu. Njihova društvena uloga drugačije je naravi i sama po sebi dovoljno velika da ih ne treba promatrati u obavještajnom kontekstu, o čemu i sama studija u ostalim dijelovima donosi dovoljno argumenata.

MLADEN KLEMENČIĆ

Članci su dostupni pod licencijom Creative Commons: Imenovanje-Nekomercijalno (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Sadržaj smijete umnožavati, distribuirati, priopćavati javnosti i prerađivati ga, uz obvezno navođenje autorstva, te ga koristiti samo u nekomercijalne svrhe.